

Лекція №8 з дисципліни «психодіагностика».

ІДЕОГРАФІЧНІ ТА НОМОТЕТИЧНІ ПСИХОДІАГНОСТИЧНІ МЕТОДИ. ПСИХОДІАГНОСТИЧНІ ПРОГРАМИ

Автор-розробник: к. психол. н, доц. каф. прикладної психології О.Л.Луценко

Ідеографічні та номотетичні психодіагностичні методи

В психологічній науці, як і в багатьох інших, існує проблема взаємовідношення загального і індивідуального. По іншому, це питання формулюється так: що є предметом вивчення психологічної науки – людина в загальних рисах або людина в її особливих індивідуальних якостях? Обидва ці полюси знаходяться у сфері компетенції психологічної науки.

Вивчення продуктів творчості окремої особи, біографічне інтерв'ю, деякі проєктивні техніки відносяться до *ідеографічних методів*, оскільки вони намагаються розкрити психологічні особливості окремої особи, конкретної індивідуальності. Такі методи мають мінімум обмежень, привнесених експериментатором і будуються на основі особливостей особистості, що вивчається.

Методи, націлені на вивчення «людини загалом» називаються *номотетичними*, оскільки вони проводять узагальнення специфічних особливостей окремих осіб, визначають середнє арифметичне і потім порівнюють кожну нову особистість, що вивчається, з цим «середнім». До них відносяться всі стандартизовані тести, тобто тести, що оснащені нормами.

Кожний з двох підходів завоював своїх прихильників.

Можна сказати, що це суперечка між прихильниками *пояснення* (номотетичний, він же статистичний підхід) і *розуміння* (ідеографічний, він же идеоморфічний, морфогенетичний, клінічний підхід).

Наука, як номотетична, так і ідеографічна, повинна бути у значній мірі обґрунтованою. Пропоновані ідеографічні інтерпретації повинні піддаватися перевірці, передачі і мати високу прогностичну силу.

Г. Олпорт приводить наступні ідеографічні методи.

1. Метод розроблений Болдуїном на основі аналізу листів однієї жінки на ім'я Джені (Baldwin, 1942). Предметом вивчення була індивідуальна структура її мислення, а саме, комплекси асоціацій. Який емоційний тон її листа, коли вона говорить про жінок, про гроші, про природу? Якщо вона розказує про свого сина, про що ще згадується в цьому контексті? За допомогою цього методу, названого Болдуїном «Аналіз структури особистості», можна виявити низку цікавих особистісних феноменів, і він не вимагає залучення якихось середньогрупових показників.

2. Метод був розроблений Шапіро (Shapiro, 1961). На основі п'ятигодинної глибинної розмови психіатра (психолога) з пацієнтом конструюється опитувальник, який надалі використовується для роботи з цим і лише з цим пацієнтом. Повторні його заповнення з інтервалом в декілька місяців або років допомагають прослідити процес взаємодії фахівця з клієнтом, а також моменти поліпшення або погіршення здоров'я.
3. Метод для визначення сфери інтересів особистості і їх кількості. Теоретична посилка така, що можна якоюсь мірою повно зрозуміти життя людини, якщо прослідити її основні інтереси або мотиви. Наприклад, видатний письменник-фантаст Г.Уеллс сам писав, що в його житті було тільки дві основні теми – світовий уряд і секс. Говорять, що у Л.М.Толстого після його відлучення від церкви була лише одна тема – прагнення до простоти життя. У Уільяма Джеймса, за свідченням його біографа, було вісім домінуючих тенденцій. Модель методу полягає в тому, щоб виділити апріорно у особистості список цих домінуючих тенденцій (на основі опитування добре обізнаних про цю людину людей) і потім підрахувати, яка кількість повсякденних дій може бути віднесена до тієї або іншої з цих тенденцій. Проблема полягає тільки в об'єктивності даного експертного спостереження.
4. Для вивчення індивідуальної системи цінностей можна застосувати прямі питання типу: «Що б вам хотілося мати більше всього на світі?», «Які події викликають у вас відчуття повноти життя?», «Які події викликають у вас відчуття власної унікальності?»
5. Олпорт стверджує необхідність довір'я до досліджуваного, коли він розказує про принципові аспекти свого життя. Він пише, що проєктивні тести не можуть застосовуватися у відриві від направлених методів, оскільки ми не можемо проінтерпретувати одержані за їх допомогою результати, якщо нам невідомо, чи узгоджені вони з його уявленням про себе або суперечать йому.
6. Метод «Шкала самовизначення» Килпатріка і Кантріла (Kilpatrick, Cantril, 1960). Перед досліджуванним кладуть бланк, на якому намальовані сходи з десятьма ступенями. Досліджуваному пропонують розказати, в чому, на його думку полягає «найкращий або ідеальний спосіб життя». На малюнку цьому способу життя відповідає сама верхня, десята сходинка. Потім його просять описати «якнайгірший спосіб життя», як він його собі уявляє. Це, говорять йому, нижня сходинка сходів. Після цього досліджуваний повинен вказати, на якій зі сходинок сходів, на його думку, знаходиться зараз він сам. Також нерідко задаються питання типу: «в якому місці цих сходів Ви знаходилися два роки тому? Як Ви думаєте, де Ви виявитесь через п'ять років?».

Олпорт пише, що така методика досить продуктивна в діагностиці і консультуванні. Автори використовували її також в дослідженні, присвяченому вивченню динаміки моральних

установок, зокрема для порівняльного аналізу установок в стабільних країнах і в тих, які нещодавно пережили революцію.

При цьому від ідеографічних методів можна перейти до номотетичного аналізу, якщо узагальнити результати цих методів по багатьом досліджуванам.

Вище перелічені методи є повністю ідеографічними. Нижче ми вкажемо ті методи, які можуть виявитися дуже корисними при вивченні індивідуальності, хоча по своїй природі вони близькі до кількісних методів.

1. Ранжирування за тими параметрами із запропонованого списку, які сам досліджуваний, або опитуваний експерт, вважає характерними для оцінюваного об'єкту, будь то він сам або інша людина чи група. Такий спосіб дозволяє людині ігнорувати нерелевантні змінні. А цього не вистачає практично всім кількісним методам.
2. Методика «репертуарних грат» Келлі (1955). Досліджуваного просять сказати, що загального між двома пропонованими поняттями і чим вони обидва відрізняються від третього (наприклад, порівняти членів своєї родини - мати, сестру, дружину). Так виявляються особистісні конструкти (способи оцінки, інтерпретації), властиві тільки даному досліджуваному. Проте, список елементів (значущих інших людей) задається експериментатором і в цьому обмеження ідеографічності даного методу.
3. Метод Олпорта-Вернона «Вивчення цінностей» за теорією Шпрангера: в якій мірі людина віддає перевагу теоретичним, економічним, естетичним, релігійним, політичним і соціальним цінностям. Ідеографічність даного методу полягає в його іпсативній, а не нормативній оцінці вираженості даних цінностей. Отриманий в результаті профіль не показує, більше або менше в порівнянні з групою інших людей дана людина віддає перевагу таким цінностям. Його призначення – продемонструвати співвідношення значущості цих цінностей для даної особистості: які для нього більш значимі, які менш.
4. Q-сортировка Стефенсона, що використовується для вивчення змін в Я-концепції. Ідеографічність даного методу також полягає у використуванні іпсативної оцінки. Обмеженість – вимоги нормального розподілу і запропоновані для класифікації риси особистості.
5. Психобіографічне лонгітюдне інтерв'ю Ханса Томе. Х.Томе різко негативно відноситься до всіх стандартизованих опитувальників і проєктивних тестів і називає їх «пострілами із засідки». На його думку дослідник і респондент – рівноправні партнери психологічної взаємодії і мистецтво психолога полягає в тому, щоб в чесній бесіді разом з партнером шукати причини його психологічних проблем або вивчати людську природу.

Ми рекомендуємо застосовувати ідеографічні методи разом з номотетичними, щоб скористатися перевагами обох підходів, хоча, можливо, навчитися працювати з ідеографічними методами буде дещо складніше, ніж зі стандартизованими тестами.

Зміна наукових пріоритетів, а саме поворот до ідеографічних методів, разом із збільшенням уваги до ролі ситуації у формуванні внутрішнього світу і поведінки людини – дві основні сучасні тенденції світової психологічної науки.

Принципи складання психодіагностичних програм

Психодіагностична програма – це відбірка психодіагностичних методик, за допомогою якою можна вирішити ту чи іншу наукову, науково-практичну або практичну психологічну проблему.

Психодіагностична програма буде ефективною, якщо вона створюється за певними принципами. Розглянемо ці принципи.

1. Наявність методів збору анамнезу – попередня бесіда або інтерв'ю, розмова з лікарем, педагогом, керівником, членами родини, ознайомлення з особистою справою тощо. Це дозволяє врахувати під час підбора інших методик, інтерпретації і пред'явлення результатів запобігти помилок, пов'язаних з необізнаністю стосовно біографії та особливостей життєвої ситуації досліджуваного.

2. Релевантність поставленій проблемі. В психодіагностичну програму мають бути включені методи, які точно націлені на ключову проблему, через яку проводиться дослідження. Якщо таким методів не існує, треба їх розробити спеціально для даної психодіагностичної ситуації..

3. Комплексність. В програму мають увійти тести різних типів – опитувальники, об'єктивні, проєктивні, ідеографічні. Це дозволить різними способами дослідити необхідні психологічні властивості, а також перевірити результати одних тестів через інші.

4. Підтримка інтересу. Психодіагностична програма має включити тести і методики з різним стимульним матеріалом, способом виконання, взаємодії з експериментатором. Тоді досліджуваному буде цікаво їх виконувати, буде менше втоми і мотивація не знизиться.

5. Економічність. Психодіагностичне обстеження не повинно бути дуже довгим та стомлюючим. Треба підрахувати приблизний час виконання кожної методики, кількість питань. Бажано шукати такі методики, які дозволять зібрати максимум інформації мінімумом зусиль, тоді це буде оптимальна психодіагностична програма.

6. Надійність. Попередньо експериментатору треба виконати тести, які передбачається включити в програму, на собі, для того, щоб перевірити похибки в тексті і в ключі, потенційну реакцію досліджуваного, час і складність виконання. Чи підходить ця методика для даних

досліджуваних, до яких передбачається її вжити – можливо, тести містять питання про роботу, коли досліджувані – безробітні, про сексуальне життя – а досліджувані – старшокласники, про фізичні вправи – а досліджувані - інваліди тощо. Не можна користуватися тестами з невідомою валідністю, надійністю, нормами (коли, де і на яких досліджуваних вони були обчислені).

Рекомендована та використана література:

Анастаси А., Урбина С. Психологическое тестирование. - СПб.: Питер, 2003.

Ануфриев А.Ф. Психологический диагноз. – М.: Ось-89, 2006.

Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М. Словарь-справочник по психодиагностике. - СПб.: Питер, 1999.

Общая психодиагностика / Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. СПб.: Изд-во «Речь», 2004.

Оллпорт Гордон В. Общее и уникальное в психологии / Личность в психологии. – М.: «КСП+», СПб.: «Ювента», 1998. – С. 72-87.

Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / В.Д.Балин, В.К. Гайда, В.К. Гербаческий и др. Под общей ред. А.А. Крылова, С.А. Маничева. – СПб.: Питер, 2006.

Психодиагностика и психокоррекция / Под ред. А.А.Александрова. – СПб.: Питер, 2008.

Психологическая диагностика: Учебник для вузов / Под ред. М.К. Акимовой, К.М.Гуревича. – СПб.: Питер, 2008.

Шмелёв А.Г. Психодиагностика личностных черт. – СПб.: Речь, 2002.